

Міністерство юстиції України
Науково-дослідний центр судової експертизи
з питань інтелектуальної власності

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
Науково-дослідний центр судової експертизи
з питань інтелектуальної власності

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Науково-методичне видання

Видання 2-ге розширене і доповнене

Київ
Видавництво Ліра-К
2022

*Рекомендовано до друку:
Вченою радою Науково-дослідного центру з питань інтелектуальної
власності Міністерства юстиції України
(протокол № 7 від 29.04.2022).*

Рецензенти:

Дорошенко О.Ф. – кандидат юридичних наук, судовий експерт, директор Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України;

Сімакова-Єфремян Е.Б. – доктор юридичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», заслужений діяч науки і техніки України;

Нестор Н.В. – доктор юридичних наук, заступник директора з наукової роботи Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, заслужений юрист України;

Всочек Л. – доктор юридичних наук (DrHb), завідувач кафедри кримінального права, кримінології та криміналістики Університету Яна Кохановського в Кельцах (Республіка Польща).

Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні: навч.-метод. вид.; В.Л. Федоренко (кер.), О.Г. Адлер, Л.П. Тимошик, Н.М. Ковальова, О.В. Голікова, Т.М. Чабанець та ін.; за ред. проф. В.Л. Федоренка, вид. 2-ге, розшир. і доп. / НДЦСЕ судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022, 196 с.

ISBN 978-617-520-310-1

У другому виданні науково-методичного посібника розкриваються наукові основи сутності, змісту, генезису та системи судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності в Україні. Здійснюється характеристика основних видів судово-експертної діяльності з питань інтелектуальної власності. Зокрема, визначаються предмет, основні терміни (визначення), об'єкти, основні завдання, типові питання, які ставляться на вирішення судового експерта, особливості призначення та матеріали, необхідні для проведення судової експертизи за спец. 13.1.1-13.9. Наводяться рекомендовані для використання при проведенні кожного із зазначених видів експертизи об'єктів права інтелектуальної власності нормативно-правові акти, методики і науково-методичні джерела. Характеризуються особливості призначення та проведення судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності в цивільному та господарському судочинстві.

Це науково-методичне видання стане в нагоді для майбутніх і атестованих судових експертів з питань інтелектуальної власності, суддів, адвокатів, досвідчених і починаючих науковців, представників громадськості, оцінювачів, а також на всіх, хто поділяє цінності непорушності та ефективного захисту права на об'єкти інтелектуальної власності.

УДК 347

ISBN 978-617-520-310-1

© НДЦСЕ з питань інтелектуальної
власності Мін'юсту, 2022
© Видавництво Ліра-К, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
1. Нариси з історії судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності та НДЦСЕ з питань інтелектуальної власності.....	7
1.1. Генезис інституту «обізнаних людей» (експертів) і розвиток судової експертизи в Україні.	9
1.2. Формування та шляхи удосконалення судової експертизи з питань інтелектуальної власності в Україні та за кордоном.	28
2. Класифікація та система судових експертиз з питань інтелектуальної власності в Україні	49
3. Основні види судової експертизи з питань інтелектуальної власності та їх характеристика.....	58
3.1. Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші (спец. 13.1.1).....	59
3.2. Дослідження, пов'язані з комп'ютерними програмами і компіляціями даних (базами даних) (спец. 13.1.2).....	74
3.3. Дослідження, пов'язані з виконаннями, фонограмами, відеограмами, програмами (передачами) організацій мовлення (спец. 13.2).....	83
3.4. Дослідження, пов'язані з винаходами і корисними моделями (спец. 13.3)	92
3.5. Дослідження, пов'язані з промисловими зразками (спец. 13.4).....	103
3.6. Дослідження, пов'язані із сортами рослин (спец. 13.5.1).....	110
3.7. Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями (спец. 13.6)	119

3.8. Дослідження, пов'язані з комерційною таємницею (ноу-хау) і раціоналізаторськими пропозиціями (спец. 13.8).....	131
3.9. Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності (спец. 13.9).....	140
4. Особливості призначення та проведення судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності в цивільному, господарському та кримінальному судочинстві.....	156
ДОДАТКИ.....	168
Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності. Терміни та визначення понять. Проєкт Національного стандарту, розроблений Підкомітетом № 5 Технічного комітету (ТК) 192 (П'ята редакція).....	168
Витяг з Реєстру методик проведення судових експертиз об'єктів права інтелектуальної власності в Україні.....	187
Авторський колектив науково-методичного видання:	193

ПЕРЕДМОВА

Запропонований вашій увазі посібник «Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні» підготували судові експерти і науковці Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (далі – *Центр*). Це вже 2-ге, доопрацьоване і доповнене науково-методичне видання з урахуванням реформування чинного законодавства з питань судової експертизи та охорони права на об'єкти інтелектуальної власності в Україні, судово-експертної практики з питань інтелектуальної власності та особливості підготовки осіб, які мають намір отримати (підтвердити) кваліфікацію судового експерта за спец. 13.1.1–13.9 на Центральній експертно-кваліфікаційній комісії при Міністерстві юстиції України. Видання удосконалене, покликане змінити першу редакцію посібника «Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні» (2019)¹, що позитивно зарекомендувала себе за три попередні роки серед експертів і тих, хто прагнув здобути цей фах і кваліфікацію.

Основною метою науково-методичного видання є змістовне, але максимально лаконічне висвітлення основних питань теорії, історії, методології та узагальненої практики проведення судової експертизи з питань інтелектуальної власності для широкого кола суб'єктів господарського, цивільного, кримінального й адміністративного процесу. Визначено предмет, ключові терміни (визначення), об'єкти, основні завдання, типові питання, які вирішує судовий експерт, особливості призначення та матеріали, необхідні для проведення судової експертизи за спец. 13.1.1-13.9, а також рекомендовані для здійснення відповідних експертиз і експертних досліджень нормативно-правові, методичні та наукові джерела. Приділено увагу особливостям призначення та

¹ Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні: навч.-метод. вид.; В.Л. Федоренко (кер.), Л.П. Тимошик, Н.В. Кісіль, Н.М. Ковальова, О.В. Голікова, Т.М. Чабанець та ін.; за ред. проф. В.Л. Федоренка / НДЦСЕ судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 88 с.

проведення судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності у цивільному, господарському і кримінальному судочинстві в Україні.

Важливою місією цього видання є методичне забезпечення підготовки на базі Центру та інших науково-дослідних установ судової експертизи (НДУСЕ) до атестації осіб, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судових експертів у сфері інтелектуальної власності у Центральній експертно-кваліфікаційній комісії при Міністерстві юстиції України. На сьогодні Центром, за допомогою інших НДУСЕ і судових експертів, які не є працівниками НДУСЕ, у межах діяльності секції судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності НКМР при Мін'юсті, розроблено нові програми підготовки, а також тести і тестові завдання для складання відповідного кваліфікаційного іспиту. Відповідні напрацювання (тексти програм, питання тощо) також максимально повно враховано у цьому виданні.

Водночас видання буде корисним для суб'єктів господарської діяльності, адвокатів, патентних повірених, суддів і слідчих органів досудового розслідування, молодих і досвідчених учених-експертологів, представників інститутів громадянського суспільства та усіх, хто цікавиться питаннями утвердження й захисту права на об'єкти інтелектуальної власності.

Директор

**Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України**

В.Л. Федоренко

злочинів в Україні, є важливою умовою невідворотності покарання воєнних злочинців.⁵⁶

1.2. Формування та шляхи удосконалення судової експертизи з питань інтелектуальної власності в Україні та за кордоном

Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні з'явилася та утвердилася значно пізніше, ніж «огляди обізнаних людей» у кримінальному судочинстві. Хоча, цей вид судово-експертної діяльності також має глибинні витоки свого походження. Основними періодами його генезису та розвитку, з нашого погляду, є:

1) кінець XV ст. – друга половина XIX ст. – генезис і розвиток національних (закони й кодекси) і міжнародних (Паризька, Бернська, Мадридська та інші конвенції) механізмів правової охорони об'єктів інтелектуальної власності (літературні, художні та артистичні твори, патенти, знаки для товарів тощо) та запровадження судової практики захисту права інтелектуальної власності в цивільному, торговельному та кримінальному процесах і залучення до експертизи обізнаних людей;

2) друга половина XIX ст. – початок XXI ст. – формування в Україні наукових і законодавчих основ та судової практики досліджень об'єктів інтелектуальної власності обізнаними у мистецтві, науці й ремеслі людьми (експертами);

3) 2001 р. – донині – запровадження в Україні спеціального виду судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності та утворення й функціонування спеціалізованої судово-експертної установи – НДЦСЕ з питань інтелектуальної власності.

Як відомо, виникненню судової експертизи з питань інтелектуальної власності передувало визнання та унормування

⁵⁶ Федоренко В.Л., Юхимюк О.М., Адлер О.Г. Порушення основоположних прав людини внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України у 2022 року та механізми притягнення військових злочинців до юридичної відповідальності. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 2 (20). С. 53.

права на об'єкти інтелектуальної власності (авторське право, право на винаходи, право на знаки для товарів тощо), починаючи з епохи Реформації та Відродження, а також запровадження механізмів судового захисту відповідних прав, починаючи з XVIII ст.

При цьому власне генезис (з лат. *genesis* – «походження», «виникнення»), тобто зародження досліджень об'єктів інтелектуальної власності в судових провадженнях, припадає саме на другу половину XIX ст. – початок XX ст., коли правова охорона інтелектуальної власності отримує своє науково-доктринальне оформлення, національне і міжнародне законодавче закріплення та перші практики залучення обізнаних у мистецтві, науці й ремеслі людей (експертів).⁵⁷

На Українських землях, значну частину яких з кінця XVIII ст. було приєднано до Російської імперії, у першій половині XIX ст. діяли Закони цивільні 1842 р., у положеннях яких визначався режим правової охорони мануфактурної, художньої, вченої та літературної власності. Ці положення отримали комплексний науковий коментар з боку уродженця Полтавщини, відомого правознавця М. Варадінова. Він виокремлював *мануфактурну власність*, під якою розумів право виключного позначення власних виробів своїм ім'ям, і вважав, що сутність права мануфактурної власності визначається: 1) правом на зворотне ввезення власних виробів із клеймом з-за кордону без митних податків; 2) право заборонити всім іншим застосовувати власні клейма, під загрозою покарання, визначеного у ст. 1789 Укладення покарань кримінальних і виправних. Це покарання полягало в позбавленні всіх особистих прав і переваг, як особисто, так і за станом йому присвоєних, а також вислання для проживання в одній із віддалених губерній.⁵⁸ Припускаємо, що

⁵⁷ Федоренко В.Л. Генезис правої доктрини, законодавчих основ і практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності в Україні у XIX ст. – на поч. XX ст. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку*: Матер. XXI Міжнар. наук.-практ. конф. Київ; Деберцен: ГО «ВАДНД», 2022. С. 533.

⁵⁸ Варадинов Н. Исследование об имущественных или вещественных правах по законам русским. Статья I. О праве собственности. Санктпетербург: В Типогр. II-го Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1855. С. 41.

тогочасне «*право мануфактурної власності*» було прототипом права на торговельну марку.

Положення про правову охорону різних об'єктів права інтелектуальної власності, включаючи авторське право та право промислової («мануфактурної») власності, були внесені спочатку до Закону 1846 р. (Найвище затверджене положення про власність художню, № 19569), а в подальшому – до тогочасного цивільного та торговельного законодавства Російської імперії, що поширювалось і на значну частину України. Так, у ст. 1040 Статуту цивільного судочинства 1864 р. встановлено: *«Придбання з публічного торгу картин, статуї і інших витончених творів, так само творів і перекладів, не надає покупцеві права художньої чи літературної власності»*.⁵⁹

Водночас питання правової охорони авторського права та суміжних прав на широке коло творів (літературних, художніх, наукових, артистичних, музичних та ін.) і положення про їх реалізацію та правову охорону регулювалися в тогочасному законодавстві про цензуру. Йдеться про «Тимчасові правила про цензуру та друк», які змінили перший Цензурний статут 1826 р. (в 1830 р. унормовані в ньому «права творців» трансформувались у «літературну власність»). Ці Правила відоміші як Цензурний статут 1865 р. Глава сьома цього статуту, по-суті, об'єднувала положення попередніх узаконень про права авторів, перекладачів і видавців 1830 р., положення про музичну власність 1845 р. і положення про художню власність.⁶⁰

Насамперед Статут комплексно унормовував форми порушення авторського права та суміжних прав на твори науки і мовознавства та їх переклади, на видання журналів, альманахів, збірок та інших періодичних видань, на приватні листи й інші непублічні папери, а також покарання за ці правопорушення (ст. 282–307). Згідно зі ст. 313 р. Цензурного статуту, за точним

⁵⁹ Рошковский Л.П. Устав гражданского судопроизводства. Выпуск третий. I. О порядке обжалования решений общих судебных установлений. II. О сроках. III. О судебных издержках. IV. Об исполнении судебных решений. V. Изъятия из порядка гражданского судопроизводства. С.-Петербург: Типогр. М.М. Стасюлевича, 1884. С. 440.

⁶⁰ Спасович В. Права авторские и контрафакция. Санктпетербург: Изд. книготорговца и типографа М.О. Вольфа, 1865. С. 93.

виконанням цих приписів сліdkували комітети і головне управління внутрішньої цензури.⁶¹

У ст. 321–346 Цензурний статут також виокремлював *«права художньої власності»*, які належали живописцю, скульптору, архітектору, граверу, медальєру, а також представникам інших сфер витонченого мистецтва, твори яких використовуються упродовж усього життя їх творців. Художня власність, відповідно до ст. 321 Цензурного статуту, полягала в належності творцеві (художникові, скульптору і т. д.) *«виключного права, лише йому належного, повторити, видавати і розміщувати свій оригінальний твір всіма можливими способами, тому чи іншому мистецтву властивими»*.⁶²

Цензурний статут у ст. 347–356 регулював і правовий режим так званого *права музичної власності*, що передбачало визнання виключних прав на друк і продаж музичних творів, їх рукописів (опер і ораторій) за їх авторами і спадкоємцями авторів або за тими, до кого ці права перейшли у законний спосіб. При цьому ст. 349 визначала самостійне право музичної власності, яке належало виконавцям музичних творів.⁶³

Вже наприкінці XIX ст. у передмові до офіційного видання Цензурного статуту зазначено, що додатки до нього «у вигляді постанов про право власності на твори науки, словесності, малярства та мистецтв мають місце бути внесеними у виготовлене нове видання Законів Цивільних (Т. Х. Ч. 1), як такі,

⁶¹ Законы о печати. Собрание действующих законодательных постановлений о печати, разъясненных по решениям касационных департаментов правительствующего сената и циркулярам Министерства внутренних дел. С приложением систематического и алфавитного указателей. С.-Петербург: Изд. Ю.А. Бокрама, 1873. С. 124-135, 135.

⁶² Законы о печати. Собрание действующих законодательных постановлений о печати, разъясненных по решениям касационных департаментов правительствующего сената и циркулярам Министерства внутренних дел. С приложением систематического и алфавитного указателей. С.-Петербург: Изд. Ю.А. Бокрама, 1873. С. 137.

⁶³ Законы о печати. Собрание действующих законодательных постановлений о печати, разъясненных по решениям касационных департаментов правительствующего сената и циркулярам Министерства внутренних дел. С приложением систематического и алфавитного указателей. С.-Петербург: Изд-е Ю.А. Бокрама, 1873. С. 145.

що мають прямий та безпосередній зв'язок із цією частиною Зводу Законів». ⁶⁴ Тим самим було констатовано загальну для того часу тенденцію щодо унормування правової охорони на об'єкти інтелектуальної власності з адміністративною у приватно-правову площину і, відповідно, щодо їх захисту в порядку цивільного судочинства. Відповідні наміри стосовно перенесення положень про охорону інтелектуальної власності у вигляді спеціального додатку до Цивільного укладення здійснила Редакційна Комісія з його складання у 1900 р.

Учені пропонували виокремлювати й інші об'єкти права інтелектуальної власності, які вимагали правової охорони і гарантій для їх творців. Так, відомий дослідник авторського права та суміжних прав В. Спасович у другій половині XIX ст. обґрунтовував право на «фотографічну власність», або ж «світлописні зображення». ⁶⁵ Пізніше цей об'єкт авторського права отримав свою правову охорону в Цивільному законодавстві про авторське право 1911 р.

У свою чергу, О. Гейне на початку XX ст. виокремлював і досліджував так звану архітектурну власність, або авторське право на твори архітектури, яке, з одного боку, не поширюється на безкінечні будівлі, зведені виключно в *утилітарних* цілях, і обмежується вузьким колом *художніх* приміщень. З іншого боку, право на твори архітектури може поширюватися й на будівлі минулого, зведені хоча й в утилітарних цілях, але такі, що передають дух, символи й ідеали своєї епохи (палаці, тріумфальні арки, монументальні фонтани тощо). Проте не всі художні пам'ятки архітектури наділяють їх творців авторським правом (відомі численні відтворення римського Собору Св. Петра в Італії, Франції, Німеччині), а лише ті з них, які наділені *оригінальністю та суттєвою новизною*. ⁶⁶

⁶⁴ Устав о цензуре и печати. Том XIV. Санктпетербург: Государств. типограф., 1886. С. I.

⁶⁵ Спасович В. Права авторские и контрафакция. Санктпетербург: Изд-ие книготорговца и типографа М.О. Вольфа, 1865. С. 91-106.

⁶⁶ Гейне А.Н. Авторское право на произведения зодчества (так наз. архитектурная собственность). *Вестник права. Журнал Юридического общества при С.-Петербургском ун-те*. 1905. XXXV. Книга седьмая. С.-Петербург: Сенатская типограф., 1905. С. 318–321.

Починаючи з середини ХІХ ст. більшість держав Європи і Америки почали сприймати авторське право як «*право автора на виключне відтворення в друці свого літературного твору*».⁶⁷ У цей же час в адміністративній і судовій практиці держав Європи і Америки починають виділятися такі види порушення авторського права, як контрафакція та плагіат.

Поряд з плагіатом значну небезпеку та збитки для авторів і видавців, починаючи із революції Й. Гутенберга в книгодрукарстві, становила й контрафакція. «*За видавцем по п'ятм ішов контрафактор*»⁶⁸, писав відомий дослідник авторського права Г. Шершеневич. В. Спасович щодо цього зазначав: «*Написати розумну, талановиту книгу – дуже важко, передрукувати її – надзвичайно легко!*».⁶⁹ Враховуючи, що лише у Російській імперії, за свідченням В. Спасовича, наприкінці ХІХ ст. щорічно видавали понад 2000 найменувань книг, протидія контрафакції у цій сфері мала серйозний характер.

Не меншу загрозу для авторів і видавців становить плагіат літературних і наукових творів. Він був поширеною та шкідливою практикою, починаючи з ХІХ ст., коли прогрес в друкарстві книг спростив і здешевив їх виготовлення, а книгопродаж став прибутковою справою. Поширенню плагіату сприяло також марнославство тогочасних поетів, письменників, учених. У середині ХІХ ст. один із фундаторів кафедри міжнародного права Харківського університету Д. Каченовський вказує на поширення плагіату в тогочасному науковому середовищі Російської імперії. Зокрема, він саркастично писав: «Мистецтво примножуватись чужими працями, видаючи їх за власні, давно досягло в Росії великої досконалості. Літературні крадіжки (*crimen plagii*) у нас не вважаються ганебним. На Заході пишуть багато хороших книг: цими матеріалами наші вчені та

⁶⁷ Мартенс Ф. Современное международное право цивилизованных народов: в 2 т. Т. II. Санктпетербург: Типогр. Минист. Путей Сообщ., 1883. С. 139–141, 143.

⁶⁸ Шершеневич Г.Ф. Авторское право на литературные произведения. Казань: Тип. Импер. Ун-та, 1891. С. 85.

⁶⁹ Спасович В.Д. Вопрос о так называемой литературной собственности // Сочинения. Т. III. Статьи, диссертации, лекции юридического содержания. С.-Петербург: Книжн. маг. Бр. Рымович, 1890. С. 361.

невчені мужі безпощадно користуються, з невинною ціллю скласти собі ім'я та значення».⁷⁰

Спори щодо порушення *«прав літературної, художньої та музичної власності»* були досить заплутаними у частині процесуального провадження. За рішенням суду ці справи, якщо сторони не могли вирішити спір у третейських судах (*«судах посередників»*⁷¹), розглядалися або в тому окружному суді, у віданні якого було здійснено правопорушення, або в тому, в якому знаходився підсудний відповідач, за місцем його постійного проживання.⁷²

Очевидно, що встановлення факту плагіату щодо згаданих об'єктів інтелектуальної власності вимагало спеціальних знань у науці, мистецтві та ремеслі. Тобто, дослідження відповідних матеріалів справи обізнаними людьми. Водночас на сьогодні науці не відома достатня кількість досліджених матеріалів, які б давали змогу чітко охарактеризувати правовий і процесуальний статус обізнаних людей та порядок їх залучення до розгляду справ, пов'язаних зі спорами у сфері інтелектуальної власності. У правовій літературі трапляються лише окремі опосередковані згадки про них.

Слід звернути увагу, що у 1903 р. у Російській імперії було затверджено Статут торговельного судочинства, дія якого поширювалась і на значну частину Українських земель. Відділення друге *«Про огляд обізнаних людей»* гл. 12 Статуту передбачало, що *«коли необхідно здійснити огляд, порівняти чи оцінити роботи, товари, кораблі, чи інші предмети торгівлі і промисловості, тоді Суд встановлює визначення про призначення для цього трьох обізнаних людей із біржових маклерів, браковщиків, диспетчерів*

⁷⁰ Каченовский Д. Курс международного права. Часть первая. Харьков: В Университ. типографии, 1863. С. XVI.

⁷¹ Вицин А. Третейский суд по русскому праву, историко-догматическое рассуждение. Москва: В Типографи В. Готье, 1856. С. 3.

⁷² Законы о печати. Собрание действующих законодательных постановлений о печати, разъясненных по решениям касационных департаментов правительствующего сената и циркулярам Министерства внутренних дел. С приложением систематического и алфавитного указателей. С.-Петербург: Изд. Ю.А. Бокрама, 1873. С. 231.

або інших присяжних ...».⁷³ Очевидно, що йдеться про започаткування в межах тогочасного торговельного судочинства товарознавчих експертиз. Разом із тим незважаючи на визнання та правовий захист прав на об'єкти інтелектуальної власності, у XIX ст. – на початку XX ст. судова експертиза у цій сфері ще не викристалізувалась у самостійний вид судово-експертної діяльності.

Масштабні порушення авторського права та прав на інші об'єкти інтелектуальної власності згуртували міжнародну спільноту для їх захисту. Ефективною стала практика міждержавних, а надалі й міжнародних конвенцій про охорону авторського права, права на об'єкти промислової власності, знаки для товарів і послуг тощо. Зокрема, перші двосторонні міждержавні конвенції про охорону авторського права на літературні твори укладено між Францією та Нідерландами, а також між Австрією та Сардинією у 1840 р. У 1843 р. таку конвенцію уклали Франція та Сардинія, в 1846 р. – Пруссія та Англія, в 1852 р. – Франція та Англія, в 1854 р. – Франція та Баден, в 1857 р. – Німеччина і т.д.

На землях Західної України, які входили до Королівства Галиції та Ладимерії з Великим Князівством Краківським – коронних земель Імперії Габсбургів, діяли законодавчі акти, які стосувалися правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності. До прикладу, Артикул XIX Закону від 24 грудня 1867 р. встановлював, що: *«Взаємний захист духовної та художньої власності в обох областях країв слід забезпечити у двосторонньому порядку»*.⁷⁴ Йдеться про об'єднання в 1867 р. Імперії Габсбургів і Королівства Угорського в Австро-Угорську імперію та прийняття в тому ж році Основних законів цієї імперії,

⁷³ Добровольский А. Устав судопроизводства торгового. С разъяснением по решениям бывшего 4-го, судебного, гражданского кассационного д-тов и 2-го общего собрания Правит. Сената и с прилож. применимых по деловодству в ком. Судах Империи статей XVI т. 1 и 2-й част. Свода Законов и Устава кредитного. С.-Петербург: Изд. Товарищ. «Общественная польза», 1905. С. 101–102.

⁷⁴ Переводы Законов, Патентов и распоряжений из Вестника законов государственных для Королевства Галиций и Великого Княжества Краковского. Львов: В ц.к. Галицкой скарбово-державной типограф., 1868. С. 35.

які гарантували й авторське право та суміжні права для авторів, видавців та інших суб'єктів відповідних правовідносин.

У цей же час у Європі та Америці набуває популярності концепт міжнародного захисту авторського права. Важливим міжнародно-правовим інструментарієм щодо забезпечення єдиних підходів до правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності стали відповідні міжнародні договори. Першою багатосторонньою міжнародною конвенцією щодо літературних творів була резолюція Брюсельського міжнародного літературного конгресу 1858 р., проведена за участі 80 товариств охорони авторських прав із 14 держав. Вона визнавала *«літературну власність»*, встановлювала паритет у правах на літературний твір національних і зарубіжних авторів, закликала до уніфікації законодавства про захист авторського права.⁷⁵

Ці кроки сприяли міжнародному визнанню авторського права, яке український правник-міжнародник П. Казанський називав ще *«правом духовної власності, приналежним до найскладніших і найтонших матерії правознавства»*,⁷⁶ а також його унормуванню в національному та міжнародному праві та дослідженню правознавцями (Р. Бовкер, П. Казанський, В. Спасович, Г. Шершеневич та ін.).

Після Брюсельського міжнародного літературного конгресу 1858 р. відбулися й інші. Зокрема, Паризький літературний конгрес 1878 р. під головуванням відомого письменника В. Гюго.⁷⁷ Цей та інші міжнародні конгреси із захисту авторського права, права на винаходи, знаки на товари й інші об'єкти права інтелектуальної власності мали своїм наслідком прийняття відповідних міжнародних договорів. Так, у 1883 р. охорона права на патенти була закріплена в одному з перших міжнародних договорів у цій сфері – Паризькій конвенції з охорони промислової власності, а в 1886 р. у Швейцарії прийнято

⁷⁵ Мартенс Ф. Современное международное право цивилизованных народов: в 2 т. Т. 2. Санктпетербург: Типогр. Минист. Путей Сообщ., 1883. С. 148–149, 156–157.

⁷⁶ Казанский П. Всеобщие административны союзы государств. Т. 3. Одесса: Типограф. Штаба Округа, 1897. С. 1.

⁷⁷ Казанский П. Всеобщие административны союзы государств. Т. 3. Одесса: Типограф. Штаба Округа, 1897. С. 42–43.

Бернську конвенцію про охорону літературних та художніх творів. У 1891 р. ухвалено Мадридську угоду, яка запровадила Мадридську систему міжнародної реєстрації знаків для полегшення реєстрації та правової охорони знаків для товарів і послуг у державах-підписантах угоди. Ці міжнародні конвенції отримали розвиток у національному законодавстві різних країн світу та продовжують діяти зі змінами і доповненнями й нині.⁷⁸

Запровадження міжнародних договорів і союзів із захисту різних видів об'єктів інтелектуальної власності мали своїм наслідком удосконалення внутрішньодержавного законодавства країн-підписантів цих договорів. Зокрема, на початку ХХ ст. в частині Українських земель, включених до Російської імперії, діяли цивільні закони про авторське право. Так, у Найвище затвердженому 20 березня 1911 р. Законі про авторські права (Збірн. узаконень 560) визначався захист авторського права та суміжних прав на літературні, музичні, художні та «фотографічні» й подібні їм твори.

На початку Першої світової війни у 1914 р. кабінети науково-судової експертизи почали свою роботу й продовжували її за доби національно-визвольних змагань 1917–1922 рр. За так званої радянської доби в Україні та інших радянських республіках самостійного виду судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності не існувало. Це було зумовлено насамперед виключною монополією радянської держави на об'єкти права інтелектуальної власності.

Так, згідно з Декретом Ради Народних Комісарів СРСР від 26 листопада 1918 р. «Про визнання наукових, літературних, музичних і художніх творів надбанням держави»⁷⁹, будь-який

⁷⁸ Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 р. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. Ст. 320; Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів 1891 р., Паризький Акт від 24 липня 1971 р., змінений 2 жовтня 1979 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 75. Ст. 2809.; Мадридська угода про реєстрацію знаків від 14 квітня 1891 р. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. Ст. 348.

⁷⁹ О признании научных, литературных, музыкальных и художественных произведений государственным достоянием: Декрет СНК СССР от 26 ноября 1918 г. II Собрание Узаконений и Распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства. 1918. Отд. I. № 6. Ст. 900.

твір міг бути визнаний державною власністю з виплатою авторові компенсації за понесені затрати. З часом такі підходи обґрунтовувалися й у рідкісних на той час працях радянських правознавців, присвячених правовій охороні об'єктів інтелектуальної власності.⁸⁰

Подібні до наведеного правові положення закріплювались в радянському законодавстві й надалі. Зокрема, у Постанові Президії ЦВК СРСР і РНК СРСР «Про основи авторського права» від 16 лютого 1925 р. № 7 «Про основи авторського права»⁸¹, а в 1961 р. – в Основах цивільного законодавства СРСР і союзних республік. При цьому радянська практика захисту права інтелектуальної власності суттєво відрізнялася від аналогічної практики у державах Західної Європи і США. Там ще у 30-х роках XX ст. утверджується правовий захист сортів рослин. У США з 1964 р. комп'ютерні програми реєструються в Реєстрі авторського права.⁸² До того ж у Конституції США та інших американських законодавчих актах закріплено механізм захисту авторського права, репрезентований на інституційному рівні Бюро авторських прав Бібліотеки Конгресу США, Бюро з патентів і товарних знаків, ФБР та ін.

Хоча, П. Крайнев наводив приклади, коли на захист прав винахідників у колишньому СРСР ставали суди і громадські організації. Так, ще в 1930 р. за позовом винахідника Б. Альберта суд стягнув на його користь 2500 крб з Волго-Каспійського рибного тресту.⁸³ Також коли 43-й пленум Верховного Суду Союзу РСР у Постанові «Про судову відповідальність за бюрократизм, тяганину і шкідництво в галузі масового винахідництва» від 22 травня 1933 р. звертав увагу судів на

⁸⁰ Раевич С.И. Исключительные права. Право на товарные знаки, промышленные образцы, изобретения, авторское право. Ленинград: Госуд. изд-во, 1926. 137 с.

⁸¹ Об основах авторского права: постановление Президиума ЦИК СССР и СНК СССР от 16 февраля 1925 г. № 711. Собр. законов. и распоряж. Рабоче-Крестьянского Правительства СССР. 1926. Отд. I. С. 66–67.

⁸² Судариков С.А. Интеллектуальная собственность. Минск: Изд-во деловой и учебн. Литературы, 2007. С. 510.

⁸³ Крайнев П.П. Судова експертиза з питань інтелектуальної власності: історія розвитку і становлення. *Судова експертиза*. 2014. № 2. С. 9.

необхідність залучати до участі у розгляді справ представників товариства винахідників, як експертів і народних засідателів. У подальшому в колишньому СРСР неодноразово розглядали справи, пов'язані з винаходами, а як експертів зазвичай залучали фахівців-патентознавців, за рекомендацією міських рад Всесоюзного товариства винахідників і раціоналізаторів, Республіканського дому економічної і науково-технічної пропаганди (секція патентно-ліцензійної роботи), а також наукових установ і вищих навчальних закладів, куди зверталися судді.⁸⁴

Після Другої світової війни, у період так званої Хрущовської відлиги, питання правової охорони об'єктів інтелектуальної власності врегульовано в розділах IV «Авторське право», V «Право на відкриття», VI «Право на винахід, корисну модель, промисловий зразок, знак для товарів і послуг, раціоналізаторську пропозицію» Цивільному кодексі Української РСР 1963 р.⁸⁵ Одночасно з цим було прийнято низку спеціальних законів і урядових постанов про правову охорону різних об'єктів інтелектуальної власності. Наприклад, постанова Ради Міністрів СРСР від 15 травня 1962 р. № 442 «Про товарні знаки» та ін. Узаконення положень про авторське право, винахідницьке право, право на знаки для товарів і послуг тощо сприяло розвитку судової практики розгляду спорів у сфері інтелектуальної власності.

Починаючи з кінця 70-х років XX ст. в Україні до проведення експертних досліджень судами як експертів з питань інтелектуальної власності часто залучали відомих українських науковців, експертів і оцінювачів І. Дахно, Б. Дацько, М. Зенкіна, П. Крайнева, Б. Прахова, Б. Штеренліхта та ін. Таким чином, під час розгляду цивільних проваджень у сфері інтелектуальної власності реалізовувався концепт «наукових суддів», коли передові вчені у сфері авторського права та суміжних прав,

⁸⁴ Крайнев П.П. Судова експертиза з питань інтелектуальної власності: історія розвитку і становлення. *Судова експертиза*. 2014. № 2. С. 9–10.

⁸⁵ Цивільний кодекс Української РСР від 18 липня 1963 р. / *Законодавство України. Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text>

патентознавства тощо виступали експертами у судових спорах щодо об'єктів права інтелектуальної власності.

Зазначимо, що практика залучення вище названих та інших науковців експертами до розгляду судами спорів з питань інтелектуальної власності позитивно вплинула й на розвиток відповідних наукових досліджень, наповнила їх практично-прикладними положеннями. Цю тезу підтверджують і наукові праці відповідних напрямів. До прикладу, можемо навести працю Б. Прахова і М. Зенкіна «Довідкове видання з винахідництва, раціоналізації і патентної справи»,⁸⁶ в якій висвітлено питання не лише винаходів і раціоналізаторських пропозицій, а й промислових зразків, знаків для товарів і послуг тощо.

Окремі ґрунтовні праці, присвячені дослідженню об'єктів інтелектуальної власності, публікувалися й в інших радянських республіках, як правило, у межах НДР, що проводилися академічними науково-дослідними інститутами. Це, наприклад, праці Е. Гаврилова, А. Гарибяна та ін., присвячені авторському праву.⁸⁷ Деякі теоретико-методологічні положення відповідних праць, за винятком їх заідеологізованих передмов, зберігають свою актуальність й нині. Проте самоізолюваність науки і практики у сфері правової охорони об'єктів інтелектуальної власності у колишньому СРСР, до складу якого була включена й Україна, мала негативні наслідки для науково-технічного прогресу та гальмувала утвердження професійної судово-експертної діяльності з питань інтелектуальної власності.

У 1991 р. у колишньому СРСР відбувся перехід до демократизації, ринкової економіки і певної лібералізації цивільного законодавства й наближення його до міжнародних стандартів. Зокрема, в частині авторського права та суміжних прав,

⁸⁶ Прахов Б.Г., Зенкин Н.М. Справочное пособие по изобретательству, рационализации и патентному делу. 2-е изд., перераб. и доп. Киев: Вища школа, 1980. 208 с.

⁸⁷ Гаврилов Э.П. Советское авторское право. Основные положения. Тенденции развития / Академия наук СССР, Институт государства и права. Москва: Изд-во «Наука», 1984. 222 с.; Гаврилов Э.П. Авторское право. Издательские договоры. Авторский гонорар. Москва: Юрид. лит., 1988. 176 с.; Гарибян А.М. Авторское право на произведения науки / Академия наук Армянской ССР. Ереван: Изд-во АН Армянской ССР, 1975. 194 с.

права промислової власності, знаків на товари і послуги. Відповідні новації було втілено в другій редакції «Основ цивільного законодавства СРСР і союзних республік, включаючи Україну». Однак за півроку СРСР припинив своє існування, спочатку фактично, а після підписання 8 грудня 1991 р. Біловезької угоди і юридично. За умови обмеженості судових спорів у цивільних провадженнях з питань інтелектуальної власності, відповідні судово-експертні завдання вирішувались в Україні у межах інших судово-експертних спеціальностей – товарознавчої, судово-економічної, мистецтвознавчої та ін.

Після проголошення незалежності в Україні почала формуватися проєвропейська модель утвердження, реалізації та захисту права на об'єкти інтелектуальної власності. Міжнародні стандарти у сфері утвердження та захисту права інтелектуальної власності на сьогодні втілено у Конституції та законах України. Зокрема, ч. 1 ст. 41 Конституції України закріплює: *«Кожен має право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності»*.⁸⁸

Право інтелектуальної власності, його об'єкти і суб'єкти, підстави виникнення, зміни, припинення й поновлення, майнові права та особисті немайнові права на об'єкти інтелектуальної власності, форми використання цих об'єктів, а також випадки правомірного використання без згоди автора (творця) тощо регулюють Цивільний кодекс України (ст. 433–448)⁸⁹, закони України «Про авторське право і суміжні права»⁹⁰, «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»⁹¹, «Про охорону прав на

⁸⁸ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁸⁹ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

⁹⁰ Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64.

⁹¹ Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15 грудня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 36.

винаходи і корисні моделі»⁹², «Про охорону прав на промислові зразки»⁹³ та інші акти чинного законодавства.

На початку ХХ ст. у механізмі захисту права людини на об'єкти інтелектуальної власності з'являється та утворюється спеціалізований вид судової експертизи – судова експерта об'єктів права інтелектуальної власності. Так, на реалізацію Указу Президента України від 27 квітня 2001 р. № 285 «Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні»⁹⁴ наказом Міністерства юстиції України від 17 січня 2002 р. № 4/5 Перелік основних видів судової експертизи та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям НДУСЕ Мін'юсту та працівникам, що не працюють у таких НДУСЕ, було доповнено експертизою у сфері інтелектуальної власності. Цього ж року Центральна експертно-кваліфікаційна комісія Мін'юсту атестувала перших судових експертів у сфері інтелектуальної власності. Також утворено Секцію судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності у складі НКМР Мін'юсту.⁹⁵ Таким чином, саме з 2002 р. утверджено новий для нашої держави спеціальний вид судової експертизи – *судову експертизу з питань інтелектуальної власності*.

Важливою віхою в історії становлення та розвитку судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності в Україні стало створення в 2004 р. спеціалізованої судово-експертної установи – Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (*далі – Центр*).

⁹²Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: від 15 грудня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 32.

⁹³ Про охорону прав на промислові зразки від 15 грудня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 34.

⁹⁴ Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні: Указ Президента України від 27 квітня 2001 року № 285. *Офіційний вісник України*. 2001. № 18. Ст. 783.

⁹⁵ Крайнев П.П. Судова експертиза з питань інтелектуальної власності. *Судова експертиза*. 2004. № 1. С. 11-12.

Нині Центр має власну цікаву історію становлення та розвитку.⁹⁶ Він був заснований у м. Київ 31 грудня 2004 р., за пропозицією Міністерства юстиції України Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 984-р «Про утворення Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності». Розпорядження передбачало, що Центр буде фінансуватися за рахунок коштів державного бюджету, що виділяються Мін'юсту для проведення судової експертизи за кримінальними і адміністративними справами, а також коштів, отриманих відповідно до законодавства від проведення експертизи за господарськими і цивільними справами.

При цьому Уряд України зобов'язав Мін'юст затвердити протягом трьох місяців Статут Центру, попередньо погодивши його з МОН України і Національною академією наук. На виконання Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2004 р. № 984-р. Міністерство юстиції України видало 18 січня 2005 р. Наказ № 105/к «Про Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності», за парагр. 1 якого директором Центру призначено Петра Крайнева, з наступним після затвердження Статуту Центру укладанням із ним контракту.

Згідно з парагр. 2 Наказу Мін'юст від 18 січня 2005 р. № 105/к, на Управління експертного забезпечення правосуддя (Л. Головченко) покладено: а) розроблення та забезпечення утвердження до 17 лютого 2005 р. Статуту Центру; б) після затвердження Статуту Центру, забезпечення спільно з Департаментом кадрової роботи та державної служби укладання контракту з П. Крайневим. Статут Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності

⁹⁶ Див.: Крайнев П.П. Судова експертиза з питань інтелектуальної власності: історія розвитку і становлення. *Судова експертиза*. 2014. № 2. С. 9-16.; Федоренко В.Л. Становлення та розвиток Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (2004-2017 рр.) // Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності : Матер. науково-практ. конф. (21 грудня, 2017 р., м. Київ); за заг. ред. проф. В.Л. Федоренка. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. С. 8-14. і ін.

затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 14 квітня 2005 р. № 37/5.

Пункт 2.1 цього Статуту визначив метою діяльності Центру *«задоволення потреб органів дізнання, досудового слідства, судових органів, інших державних органів та надання державних послуг юридичним і фізичним особам по забезпеченню їх незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки»*. Відповідно до зазначеної мети, Центр здійснював такі види статутної діяльності:

- проведення прикладних науково-дослідних робіт у галузі судової експертизи з питань інтелектуальної власності, впровадження їх результатів в експертну, слідчу та судову практику;

- проведення судових експертиз з питань інтелектуальної власності (з дослідження об'єктів, пов'язаних з охороною авторського права та суміжних прав, прав промислової власності (у тому числі оцінка майна, майнових і немайнових прав, оцінка права інтелектуальної власності та бізнесу) та дослідження, пов'язані з використанням об'єктів інтелектуальної власності в рекламі тощо у кримінальних, цивільних, господарських справах, у справах про адміністративні правопорушення, а також на стадії виконання судових рішень;

- проведення досліджень і надання висновків спеціалістів під час вирішення питань поза межами судочинства із застосуванням засобів і методів судової експертизи;

- надання консультацій з питань, вирішення яких потребує спеціальних знань, тощо.

Вагомий вплив на діяльність Центру мала постать його першого директора Петра Крайнева, відомого вченого в галузі судової експертизи з питань інтелектуальної власності, судового експерта, людини широкого світогляду та визнаного лідера трудового колективу Центру. У період із 2005 по 2011 рр. у Центрі вдалося налагодити ефективну науково-дослідну та консультативну діяльність, розвинути всі основні судово-експертні спеціальності у сфері інтелектуальної власності та забезпечити якісне проведення судових експертиз і експертних досліджень, запровадити оціночну роботу в сфері інтелектуальної

власності тощо. За відносно короткий час Центр визначив свою місію та посів гідне місце в системі НДУСЕ Мін'юсту, а також у системі суб'єктів, уповноважених захищати право інтелектуальної власності в Україні.

У 2011 р. у зв'язку із закінченням контракту між Мін'юстом і директором Центру П. Крайневим наказом Міністерства юстиції України від 25 червня 2011 р. № 1449/2 було припинено дію відповідного контракту, а тимчасове виконання обов'язків директора Центру покладено на Ігоря Стародубова. Наказом Мін'юсту від 14 березня 2012 р. № 243/к І. Стародубов було призначено на посаду директора Центру. П. Крайнев до кінця свого життя залишався працювати у Центрі на керівних посадах.⁹⁷ У цей час відбувається подальший розвиток судово-експертної діяльності Центру, розроблення та впровадження нових методик судово-експертної діяльності у сфері інтелектуальної власності, утверджується оціночна діяльність Центру.

30 червня 2016 р. Міністерство юстиції України призначило директором Центру Владислава Федоренко, з укладенням із ним контракту. Із завершенням контракту, за результатами конкурсу, Наказом Міністерства юстиції України № 1367/к В. Федоренка призначено з 30 червня 2021 р. директором Центру, з укладенням нового контракту.

На сьогодні Центр здійснює свою діяльність відповідно до Статуту, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 10 березня 2021 р. № 917/5. Метою діяльності Центру є задоволення потреб органів досудового розслідування, судових органів, інших державних органів, а також юридичних та фізичних осіб у забезпеченні їх незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

Для досягнення цієї мети Центр:

⁹⁷ Федоренко В.Л. Становлення та розвиток Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (2004-2017 рр.) // Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності: Матер. наук.-практ. конф. (21 грудня, 2017 р., м. Київ); за заг. ред. проф. В.Л. Федоренка. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. С. 8-14

- проводить судові експертизи (у тому числі пов'язані з оцінюванням майна та майнових прав), призначені у цивільних, господарських, кримінальних справах і справах про адміністративні правопорушення та під час виконання провадження;

- здійснює науково-дослідні роботи у галузі судової експертизи і криміналістики та впроваджує їх у експертну діяльність;

- виконує експертні дослідження на замовлення юридичних і фізичних осіб із застосуванням сучасних засобів і методів судової експертизи та надає консультативні повідомлення за результатами експертних досліджень;

- оцінює об'єкти у матеріальній формі та цілісні майнові комплекси, паї, цінні папери, майнові права та нематеріальні активи тощо;

- забезпечує функціонування Міністерства юстиції України, інших державних органів у встановленому законодавством порядку;

- готує фахівців у галузі судової експертизи з метою присвоєння (підтвердження) кваліфікації судового експерта та підвищення кваліфікації експертних кадрів;

- здійснює міжнародне співробітництво в галузі науково-дослідної та судово-експертної діяльності.

Для виконання завдань Центр проводить насамперед судові експертизи і експертні дослідження об'єктів права інтелектуальної власності, пов'язані з:

- літературними, художніми творами (експертна спец. 13.1.1);

- комп'ютерними програми (експертна спец. 13.1.2);

- суміжними правами (експертна спец. 13.2);

- винаходами і корисними моделями (експертна спец. 13.3);

- промисловими зразками (експертна спец. 13.4);

- комерційними (фірмовими) найменуваннями, торгівельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями (експертна спец. 13.6);

- комерційною таємницею (ноу-хау) (експертна спец. 13.7);

- економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності (експертні спец. 13.9) та ін.

Крім того, з метою забезпечення проведення комплексних експертних досліджень Центр проводить й інші види експертних досліджень, а саме:

- комп'ютерно-технічні (експертна спец. 10.9);
- телекомунікаційні (експертна спец. 10.17);
- судово-економічні (експертна спец. 11.1, 11.2, 11.3);
- товарознавчі (експертна спец. 12.1);
- почеркознавчі (експертна спец. 1.1) та ін.

Центр є досвідченим суб'єктом оціночної діяльності (СОД) (Сертифікат Фонду державного майна № 771/20 від 31.08.2020).

У складі Центру продовжують працювати три профільні лабораторії:

- авторського права та інформаційних технологій;
- права промислової власності;
- економічних досліджень.

На базі Центру діє Секція судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України (голова секції з 2016 р. – директор Центру В. Федоренко).

У 2018–2022 рр. у НДЦСЕ з питань інтелектуальної власності діють підкомітети № 5 і 6 Технічного комітету ТК 192 «Судова експертиза». Підкомітет № 5 «Експертиза об'єктів права інтелектуальної власності» ТК 192 підготував проєкт національного документа ДСТУ 0000:20XX «Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності. Терміни та визначення», який перебуває на затвердженні національного органу стандартизації.

Упродовж діяльності в 2004–2022 рр. Центр сформував значний кадровий науковий потенціал: академік НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України, 6 докторів наук та 6 кандидатів наук з різних галузей знань, 2 Заслужених юристи України, 30 атестованих судових експертів і 4 атестованих оцінювача. У 2017 р. Центр започаткував проведення щорічних міжнародних науково-практичних конференцій «Крайнівські читання», присвячених переосмисленню та розвитку наукової спадщини фундатора Центру П. Крайнева, а з 2018 р. трудовий колектив Центру запровадив наукове електронне видання

«Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління» (у 2018 р. часопис віднесено наказом МОН до категорії «Б» у системі наукових періодичних видань України), що стало відкритою науковою платформою для наукового дискурсу щодо актуальних проблем теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності.

За понад 17 років науково-методичної, судово-експертної, консультативної та оцінювальної діяльності Центр утвердився як важливий суб'єкт судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності. Хоча, генезис Центру не можна ототожнювати з усією судовою експертизою з питань інтелектуальної власності в Україні.

Відповідні експертизи і експертні дослідження на сьогодні також проводять понад 100 атестованих судових експертів, які є працівниками Київського НДІСЕ, ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», Львівського НДІСЕ, Одеського НДІСЕ, ДНДЕКЦ МВС України. Помітне також зростання потенціалу судових експертів, які не є працівниками НДУСЕ, у сфері експертних досліджень об'єктів інтелектуальної власності.

Військова агресія РФ проти України стала негативним чинником для розвитку судової експертизи з питань інтелектуальної власності та фактично загальмувала організацію та проведення цього виду судово-експертної діяльності, за винятком спец. 13.1.2 і 13.9. Разом із тим повоєнна відбудова України передбачає створення інноваційної економіки з ефективною правовою охороною об'єктів інтелектуальної власності із широким використанням потенціалу судової експертизи з питань інтелектуальної власності.

2. Класифікація та система судових експертиз з питань інтелектуальної власності в Україні

Категорія «класифікація судових експертиз із питань інтелектуальної власності» є похідною від класифікації судових експертиз, достатньо дослідженою в юридичній науці та експертології. Це питання попередньо комплексно досліджено авторами підрозділу.⁹⁸

Разом із тим за останні три роки у чинних нормативно-правових актах у сфері судової експертизи відбулися суттєві зміни: поділ експертиз і експертних досліджень за ступенем їх складності втратив практичне (хоча, не теоретичне) значення через унормування єдиної вартості універсальної нормо-години тощо. Тому, у цьому розділі представлено актуальний, відмінний від 1-го видання, матеріал про класифікацію судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності.

За основу знань про класифікацію судових експертиз взято зміст категорії «класифікація» (з лат. *classis* – «розряд» і ... фіксація) «... розподіл предметів за спільними ознаками з утворенням системи класів даної сукупності предметів».⁹⁹ У словниках класифікація також визначається як «... система

⁹⁸ У Розд. 2 використано матеріали попередніх публікацій авторів: Федоренко В.Л., Тимошик Л.П. Судова експертиза з питань інтелектуальної власності: генезис, поняття, класифікація та система // *Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління*. 2019. № 1(3). С. 11–52; Федоренко В.Л., Тимошик Л.П., Собин А.К. Судебная экспертиза объектов права интеллектуальной собственности в Украине: понятие, виды и система // *Армянский журнал судебной экспертизы и криминалистики*. 2019. № 1. С. 39–52; Федоренко В.Л., Тимошик Л.П., Ковальова Н.М. Експертиза у сфері інтелектуальної власності // Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / За заг. ред. О.Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. С. 343–349; Класифікація судових експертиз: монографія / Е.Б. Сімакова-Єфремян, В.Л. Федоренко, Л.В. Свиридова; за заг. ред. Е.Б. Сімакової-Єфремян; Мін. юстиц. України; Нац. наук. центр «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса». Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», 2021. 568 с.

⁹⁹ Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапути. Київ: Наукова думка, 2000. С. 271.

розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи за спеціальними ознаками»¹⁰⁰ тощо.

Відповідно, класифікація судових експертиз з питань інтелектуальної власності є цілеспрямованою науково-практичною діяльністю щодо їх розподілу, на підставі попередньо виявлених критеріїв, на визначені види (класи) і групи судових експертиз об'єктів права інтелектуальної власності з метою подальшої систематизації.

При цьому класифікація судових експертиз має не лише теоретико-методологічне, а й практично-прикладне значення, оскільки дає можливість оптимізувати судово-експертну діяльність з питань інтелектуальної власності, визначити тенденції її розвитку та виявити з поміж них ключові напрями розвитку цього виду судової експертизи.

Класифікація судової експертизи з питань інтелектуальної власності здійснюється відповідно до визначених критеріїв (з грец. κριτήριον – «засіб судження»), під якими прийнято розуміти «... ознаки, взяті за основу класифікації»¹⁰¹ відповідної експертизи.

За основу поширених на сьогодні критеріїв класифікацій судових експертиз із питань інтелектуальної власності традиційно беруть положення чинного законодавства про об'єкти права інтелектуальної власності та положення Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р.,¹⁰² Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затвердженого Наказом

¹⁰⁰ Український тлумачний словник (тезаурус) 25 000 слів / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2016. С. 511.

¹⁰¹ Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. С. 305.

¹⁰² Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5. *Офіційний вісник України*. 1998. № 46. Ст. 172.

Міністерства юстиції України від 03 березня 2015 р. № 301/5¹⁰³ щодо переліку видів судових експертиз і експертних спеціальностей. Навіть у фундаментальних навчальних виданнях з питань судової експертизи в Україні науковці ототожнюють види відповідної експертизи із експертними спеціальностями.¹⁰⁴

Разом із тим класифікація судових експертиз з інтелектуальної власності потребує системи критеріїв, які допоможуть виявити усю їх багатоманітність. Такими критеріями, на нашу думку, є:

- об'єкти права інтелектуальної власності та його властивості;
- вид процесуального провадження, в межах якого проводиться судова експертиза з питань інтелектуальної власності;
- суб'єкти призначення та замовлення судової експертизи з питань інтелектуальної власності;
- підстави та порядок призначення судової експертизи з питань інтелектуальної власності;
- суб'єкт проведення судової експертизи з питань інтелектуальної власності та ін.¹⁰⁵

Внутрішня побудова (структура) системи судової експертизи з питань інтелектуальної власності представлена на сьогодні такими видами судових експертиз, диференційованих за критеріями:

• **за об'єктами права інтелектуальної власності та експертними спеціальностями (рис. 2.1):**

1) Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші (13.1.1);

¹⁰³ Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів: Наказ Міністерства юстиції України від 03 березня 2015 р. № 301/5. *Офіційний вісник України*. 2015. № 17. Ст. 468.

¹⁰⁴ Основи судової експертизи: навч. посіб. / Автор.-уклад.: Л.М. Головченко, А.І. Лозовий, Е.Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків: Право, 2016. С. 409.

¹⁰⁵ Федоренко В.Л., Тимошик Л.П. Судова експертиза з питань інтелектуальної власності: генезис, поняття, класифікація та система // *Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління*. 2019. № 1(3). С. 22.

Класифікація судових експертиз за об'єктами прав інтелектуальної власності та експертними спеціальностями:

- 13.1.1. Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші
- 13.1.2. Дослідження, пов'язані з комп'ютерними програмами і компіляціями даних (базами даних)
- 13.2. Дослідження, пов'язані з виконаннями, фонограмами, відеограмами, програмами (передачами)
- 13.3. Дослідження, пов'язані з винаходами і корисними моделями
- 13.4. Дослідження, пов'язані з промисловими зразками
- 13.5.1. Дослідження, пов'язані із сортами рослин
- 13.6. Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями
- 13.8. Дослідження, пов'язані з комерційною таємницею (ноу-хау) і раціоналізаторськими пропозиціями
- 13.9 Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності

Рис. 2.1. Класифікація судових експертиз за об'єктами права інтелектуальної власності та експертними спеціальностями

2) Дослідження, пов'язані з комп'ютерними програмами і компіляціями даних (базами даних) (13.1.2);

3) Дослідження, пов'язані з виконаннями, фонограмами, відеограмами, програмами (передачами) організацій мовлення (13.2);

4) Дослідження, пов'язані із винаходами і корисними моделями (13.3);

5) Дослідження, пов'язані з промисловими зразками (13.4);

6) Дослідження, пов'язані із сортами рослин (13.5.1);

7) Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями (13.6);

8) Дослідження, пов'язані з комерційною таємницею (ноу-хау) і раціоналізаторськими пропозиціями (13.8);

9) Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності (13.9).

• **за кількістю експертних спеціальностей, за якими проводиться судова експертиза (рис. 2.2):**

1) прості (моноекспертизи);

2) складні (комплексні експертизи);

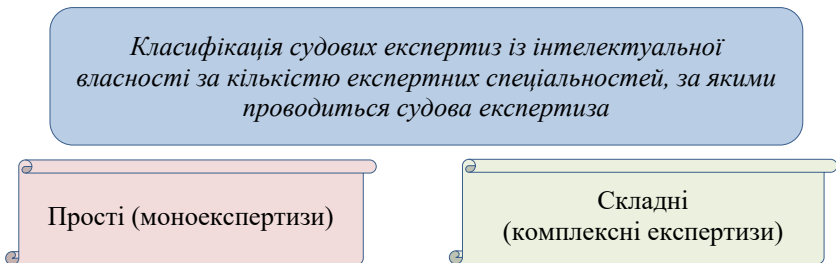

Рис. 2.2. Класифікація судових експертиз за кількістю експертних спеціальностей, за якими проводиться судова експертиза

• **за видами процесуальних проваджень, у межах яких проводяться судові експертизи з питань інтелектуальної власності (рис. 2.3):**

1) судові експертизи, що проводяться в межах господарського судочинства;

2) судові експертизи, що проводяться в межах цивільного судочинства;

- 3) судові експертизи, що проводяться в межах кримінального судочинства;
- 4) судові експертизи, що проводяться в межах адміністративного судочинства;
- 5) позапроцесуальні експертні дослідження;

Класифікація судових експертиз з інтелектуальної власності за видами процесуальних проваджень, у межах яких проводиться судові експертизи з питань інтелектуальної власності

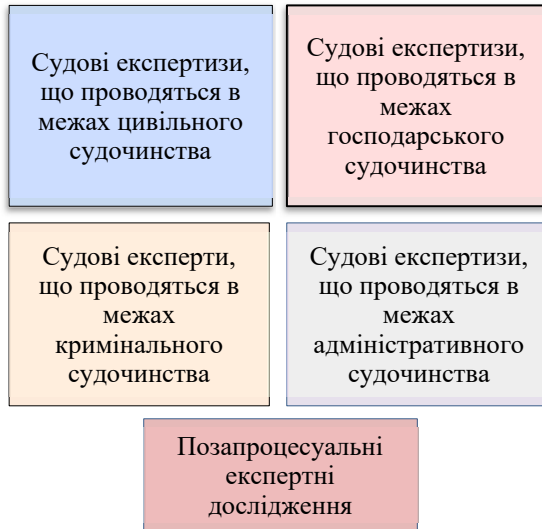

Рис. 2.3. Класифікація судових експертиз за видами процесуальних проваджень, у межах яких проводяться судові експертизи з питань інтелектуальної власності

• **за суб'єктами призначення та замовлення судових експертиз з питань інтелектуальної власності (рис. 2.4):**

- 1) судові експертизи, що проводяться на замовлення підприємств, організацій і установ, незалежно від форм їх власності (юридичних осіб);
- 2) судові експертизи, що проводяться за ухвалами судів;

3) судові експертизи за постановами (дорученнями) органами досудового розслідування (Національна поліція, Служба безпеки України, Державне бюро розслідування та ін.);

4) судові експертизи, що проводяться на замовлення фізичних осіб та адвокатів.

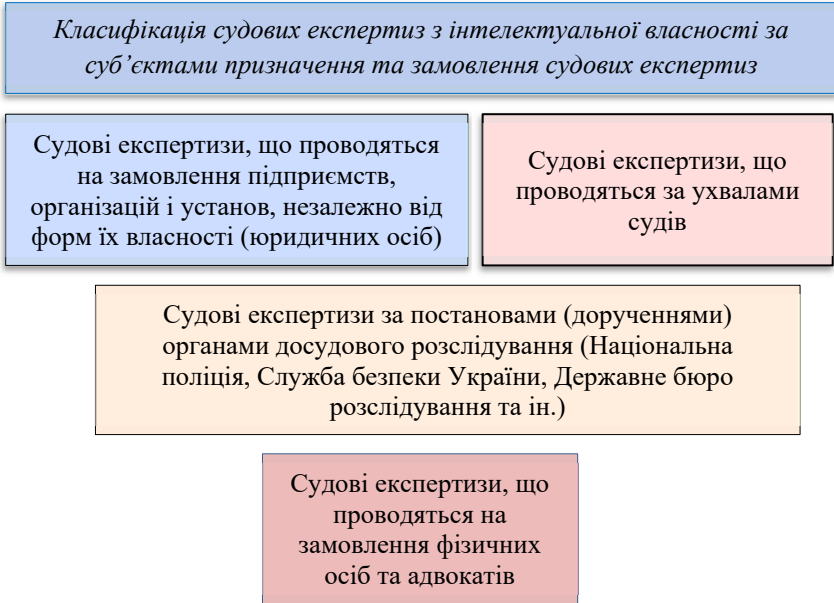

Рис. 2.4. Класифікація судових експертиз за суб'єктами призначення та замовлення судових експертиз з питань інтелектуальної власності

• **за підставами і порядком призначення судових експертиз з питань інтелектуальної власності (рис. 2.5):**

- 1) ухвали судів, включаючи ухвали слідчого судді;
- 2) заява (лист) замовника (фізичної або юридичної особи) на проведення експертного дослідження;
- 3) заява (лист) (фізичної або юридичної особи), яка є учасником справи у цивільних та господарських провадженнях;
- 4) постанови органів досудового розслідування;
- 5) письмове звернення потерпілого чи сторони захисту кримінального провадження.

Рис. 2.5. Класифікація судових експертиз за підставами і порядком призначення судових експертиз з питань інтелектуальної власності

• **за суб'єктами проведення судових експертиз з питань інтелектуальної власності (рис. 2.6):**

- 1) науково-дослідні установи судової експертизи (НДУСЕ);
- 2) судові експерти, які не є працівниками НДУСЕ;
- 3) інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань.

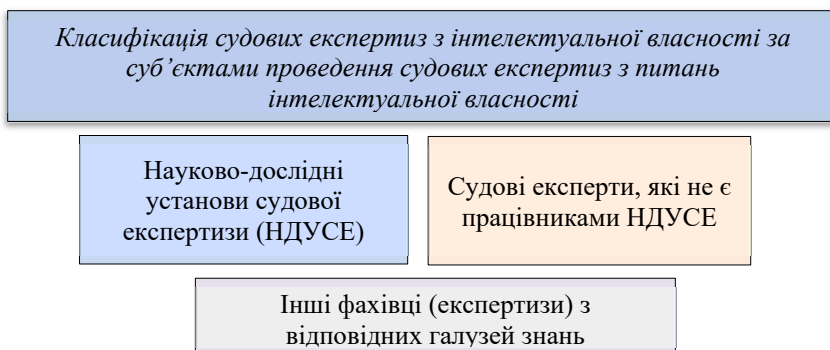

Рис. 2.6. Класифікація судових експертиз за суб'єктами проведення судових експертиз з питань інтелектуальної власності

• **за кількістю судових експертів, залучених до проведення судової експертизи з питань інтелектуальної власності (рис. 2.7):**

- 1) проведені експертами одноосібно;
- 2) комісійні експертизи та ін.

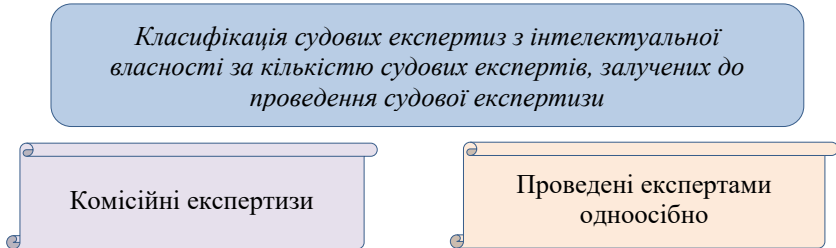

Рис. 2.7. Класифікація судових експертиз за кількістю судових експертів, залучених до проведення судової експертизи з питань інтелектуальної власності

Наведені види судових експертиз, а також їх групи на сьогодні утворюють систему (від грец. *συστημα* – поєднання, утворення) судових експертиз з питань інтелектуальної власності, яка є упорядкованою спільнотою різних видів судових експертиз і їх груп, поєднаних між собою доктринальними, предметними, функціональними, структурними та іншими зв'язками, спрямованими на захист права на об'єкти права інтелектуальної власності.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Федоренко В.Л., Тимошик Л.П. Судова експертиза з питань інтелектуальної власності: генезис, поняття, класифікація та система // *Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління*. 2019. № 1(3). С. 46–47.